

Ölümünün ikinci yıldönümünde :

TT 580 867

Prens Sabahattin

Yazan :

Dr. Tarık Z. TUNAYA

Prens Sabahattin umumiyetle tetkiklerimizin dışında bıraktığımız, karanlık kalmış yakın tarihimize nazik ve canlı bir simasıdır. Filhakika, belki de siyasi mülâhazalar neticesi, tama men ihmal ettiğimiz ikinci meşrutiyet devresine, zamanımız arasında garip bir kesinti mevcuttur. Tarihimiz bütün seyrini takip ederek 1908 senesine kadar mümkün mertebe vaziyet, fakat bu tarihte bir karanlık başlar ve pek yeni senelerde sanki birden ortaya çıkıvermiş gibi yeniden bir vuzuh peyda olur. Arada kalmış olan boşluk ise 1908 den 1920 ye kadar sürdüğü kabul edilebilecek olan İkinci Meşrutiyet devresini de içine alır. Bu sütunlarda daima iddia ettiğimiz gibi, Meşrutiyet devresi siyasi hâdiseleri, insanları, samimiyeti, fedakârlığı ve cemiyet sevgisi ile bize çok şeyler verip öğretebilecek değerinde bir tarih laboratuvarı mahiyetini haizdir. Fakat, onun üzerine çekilen ihmal perdesi bu memleketin siyasi tefekküründe, âme hukuku doktrinlerinde büyük gelişme ve geliştirme hissesine sahip mütefekkirleri ve idealistleri, en feci bir ölümün, «unutulma»nın zebunu kılmıştır. Bu itibarla, bilhassa bu devre mal edebileceğimiz fikir adamlarını tamamen, hattâ bir çoğunu kısmen tanıdığımızı iddia etmek zamanının henüz gelmediğine kani bulunmaktayız.

Prens Sabahattin bu memleket tarihinin en ciddi buhranlarla meşbu bulunduğu bir zamanda inançlarını telkin etmeğe başlamış, liberal bir mütefekkiridir. Onun hayatı, yaşadığı cemiyetin hayatından ayrılamaz, o da şahsiyetinde ferdî ve içtimai hayatı birleştirmektedir. Biz, İkinci Meşrutiyeti, bu devreyi hazırlayan âmilleri, siyasi hâdiseleri tetkik etmeden Sabahattin Beyi de anlamağa imkân tasavvur edemiyoruz.

Siyasi tefekkürü itibarile «Sultan Zade» Sabahattin Bey evvelâ bir Jön Türk, saniyen karışık ve fevkalâde dinamik meşrutiyet hayatının fırtınalı havası içinde iktidara karşı ilmi ile, fikirle mücadele eden bir doktrin adamıdır. Onun, birbirine ekli bu vasıflarında, hukukî ve siyasi fikirlerini görmek mümkündür.

Abdülhamit, meş'um 95 hâdisesile (1878 de) birinci Meclisi Mebusanı kapatmış, ve bu suretle hüriyet fikrini baltalayıp öldürdüğünü zannetmişti. Fakat hüriyetin fikir olarak iki hususiyeti vardır: Uzun müddet gizli yaşar, öldü sanıldığı halde şuurlarda, nesillerde senelerce için için yaşayıp birden ortaya çıktığını tarih bize gösterir. Diğer hususiyeti ise, sâri olmasıdır, şuurdan şura pek çabuk geçer, ve geçtiği yerleri derhal alevlendirir.

İşte Avrupanın muhtelif merkezlerinde, öldüğüne kanaat getirilen «hüriyet» Jön Türkleri her türlü mahrumiyete rağmen dimdik tutmakta, Avrupanın o zamanki ihtilâlcî havası onların inançlarını inkişaf ettirmekte idi.

Prens Sabahattin de bir Jön Türktür: O, Osmanlı İmparatorluğunun nescini asri ihti-

yaçlara göre değiştirmek isteyen, asırlık hasretlerin tahakkukunu gaye edinerek Abdülhamidin istibdadına isyan eden, Osmanlı camiasını bu istibdadı karşı ihtilâle sevk ve teşci eden kimsedir.

Fakat Prens aynı zamanda bir inkılâpçıdır. Sabahattin Bey yıkmak istediği rejimin yerine kaim olacak şekli tesbit eden, bütün ilmi kabiliyeti bu noktada teksif eden bir mütefekkiridir. Yalnız bu rada bir noktayı hatırlamamız faydalı olabilir: Prens Sabahattinin, bilhassa bir Jön Türk olarak ileri sürdüğü tez, bir inkılâp sayılacak, eskiyi tamamen değiştirmeye müncer olabilecek bir şekilde inkişaf edebilecek iken, bir ihya siyaseti, bir islahatçılık formülüne kadar inmiş ve zayıflamıştır. Bu da Prens Osmanlı ve islahatçı kalarak, ideali ile zaruretler arasında böyle bir uyumayı kabul mecbur oluşunda aranmalıdır.

Yirminci asrın başladığı sene, 1316 (1900) da, babaları Damat Mahmut Paşa ile birlikte Abdülhamit rejiminden kaçan Prens Sabahattin ve kardeşi Lütfullah Beyler Kahirede bir beyanname neşretmişlerdir. Prens, pederi ile birlikte her türlü refah ve saadeti feda ederek ve her felâketi göze alarak terki vatan eylediğini Osmanlılara ilân etmekte, Abdülhamidin istibdadını hüriyet ve insanlık için bir tehlike saymakta idi. Tıpkı, eski Yunanın ünlü filozofu Demokritos gibi, o da: Müstebit bir idare altında zengin ve müreffeh yaşamaktansa demokratik bir rejimde fakir ve hür yaşamağı tercih etmiştir.

Prens fikirleri, sonraları kurucularından ve lideri bulunduğu «Teşebbüsü şahsi ve ademi merkezîyet cemiyeti»nin neşir organı olan Terakki gazetesinde okunabilecektir. Bu insicamlı, veciz ve hattâ ateşli fikirler, istibdat karşısında mukavemeti beslemektedirler.

Prens, evvelâ Osmanlı İmparatorluğunun beynelmîl durumunu, Şark meselesini bize anlatacaktır: Sathî görüşlü yabancılara göre, Osmanlı devletini ayakta tutan cevheri, hayatiyeti değildir. Bu devlet iki temele dayanır: Ordu ve devletlerin rekabeti. Sabahattin Bey diyor ki: «Ecnabiler Türkleri memleketlerinin efendisi değil kiracıları telâkki ediyorlar. Fakat kiracıların çıktıkları gün yerlerini kim işgal edecek? İşte Şark Meselesi!»

Şimdi Sabahattin Beyin görüşüyle Osmanlı Cemiyetine bakalım. Gerileme hastalığına tutulmuş bu cemiyette iki unsur görmekteyiz. Birincisi: Asırlar boyunca göçebe ve çadır hayatından derece farkile kurtulmuş fakat ahlâki ismetini kaybetmemiş olan köylüler. İkincisi: Garpla her an temasta ve her temas ettikçe istibdadı her gün daha fazla düşman kesilen münevverler. Unutmamalı ki, münevverler memurculuğun dar kıskacı içinde sıkışıp kalmışlardır.

Fakat yarayı böylece deşmek kâfi değildir. Harekete geçmek lâzım. Bu da iki safhada tahakkuk edecektir. İlk safhada, istibdadı yıkmak gerek. Sabahattin Bey bu bakımdan ihtilâlcidir. ve Jön Türklerin umumi kanaatini ifade etmek tedir.

Abdülhamidin istibdadı, asrın gidişine uygun olarak ergeç, muhakkak surette yıkılacak, bu devlette tabii ve şümulü değişmeler olacaktır. Çünkü o zaman hatırlanan bir söze göre, «Yaratıcı fikir yıldırımından daha kuvvetlidir». Yalnız, yıkmak her şey değildir, değiştirilecek, yıkılanın yerine konacak şekli bulmak her idealist için bir mükellefiyettir. Bu şekil, bu inkılâp sadece siyasi değil, aynı zamanda içtimai ve iktisadi olmalıdır. Çünkü, diyor Sabahattin Bey, sırf orduya ve siyasete dayanma devri geçmiştir. İktisadi istiklâl devletin hakiki temelini, köklerini kuvvetlendirecek usareyi teşkil etmektedir. Bu içtimai inkılâp ne zaman tahakkuk edebilir? Cevabı: «Türk münevverleri ne zaman maîşetlerini hükümet kapısından değil, çiftlikler, darüssinaalar, ticarethanelerde temine koyulur, istihsal teşebbüsleri ile servet mübadelesini sür'atlendirirlerse... O zaman, yalnız o zaman hüriyet ve istiklâl rini temin edebilirler.» Bu durum muazzam bir netice doğuracaktır. Köylü ve münevverler, yekdiğerinden zamanlarca uzak kalmış bu iki unsur birleşecektir. Siyasi sahada bu gerçekleşmenin ifadesi ise, Kanunu Esasiye müstenit Meşrutî bir saltanat olacaktır. Hükümdar yine Halifedir. İttihadi İslâm siyaseti lüzumludur. Osmanlı camiası aynen yapılmalıdır. Sabahattin Bey fikirlerini daha da açıklayacaktır. Kanunu Esaside uytulmuş ferdî hak ve hüriyetler kıymet kazanacak, ahalî idareye iştirak ettirilecektir. Bu ise, tefekkürünün ruhunu teşkil eden müessesedir. Ademi merkezîyet. Onun bütün korkusu, müstebit sayısının çoğalmaması, tek kişi-

bir partiye intisap etmemektedir. 31 Mart hâdisesinde, «Osmanlı» gazetesi başında ve gayet faaldir, ülemaya ve askerlere itidal tavsiye eden mektuplar kaleme almaktadır. Bir an İttihat ve Terakki hâkimiyetinin göçtüğüne inanmış hali de vardır.

Fikirleri tesirini muhafaza etmekte, münevverleri harekete getirmektedir. O, münevver kimselerin devlet kapısına muhtaç olmamalarını bilhassa istiyordu, ve Prens teşci maksadile bir muharrir, «İğne uçlu kalemile» şöyle yazmakta idi: «Türkiye öyle bir memlekettir ki memur ekilir, istikraz biçilir». Prens müdafaa ettiği tezi, Türkiyede ilk büyük muhalefet partisi olan Hüriyet ve İtilâfın programında da benimsenmiş olarak görmekteyiz. Fakat unutmamalı ki, siyasi parti mefhumunun pek iyi anlaşılması, sinirli bir devirde yaşanmaktadır. Muhtelif ve üzücü hâdiseler sonunda Avrupaya giden Prens Sabahattin, mütareke senelerinde tekrar İstan-

nin istibdadı yerine bir hizip veya Meclis diktatorasının teessüs etmemesidir. Mahallî idarenin, İngiltere ve Amerikayı hüriyetçi rejime kavuşturması onun hayranlıkla seyrettiği tarihi tablo idi. Osmanlı devletinin de bu yoldan yükselebilemesi için, Kanunu Esasiye defnedilen 108 inceden maddenin (Ademi merkezîyet ve tevsi mezuniyete mütealliktir) icrasını şart koşmaktadır.

Fakat daha Pariste bu fikirler karşısında bir muhalefet belirmiştir: Ahmet Rıza Bey grubu, Meşveret gazetesi ve nihayet «Terakki ve İttihat Cemiyeti.» Muhalefet memleket dışında başlamıştır, için de amansız bir şekilde devam edecektir.

Meşrutiyetin tekrar ilânından pek az sonra, Sabahattin Bey muazzam karşılama mersimleri ile İstanbuldadır.

Senegal vapurule ve babasının naaşını ile birlikte hüriyet kapısından girerken, kendisini bekleyen hayatı, içinde erimeğe mahkûm olduğu keşmekeşi acaba hissetmiş miydi?

Prens Sabahattinin, faal bir politika adamı rolü oynadığını ve Meşrutiyette bu sıfat ve hüviyetle görüldüğünü iddia etmeğe imkân göremiyoruz. O, muhtelif siyasi hâdiseler ortasında konferansçı, muharrir ve siyasilere, bilhassa muhalefet saflarına «Fikir verici» olarak görünmektedir. Kanaatlerini izah imkânına kavuşmuştur. Satvet Lütfi Beyin kaleminden çıkan «İzahları» ile, konferansları, arıza ve risaleleri ile bilhassa ademi merkezîyetten kastettiği mânâyı anlatmakta, kendisini siyasi ademi merkezîyet sisteminde ötürü Osmanlı camiasını parçalamakla itham edenlere karşı, arzusunun idarî ademi merkezîyet olduğunu ve hiç bir siyasi mevkiide gözü bulunmadığını tekrarlamaktadır. Muhalefet partilerinin programlarında, muhtelif madelerin ademi merkezîyet ve şahsî teşebbüse yer verdikleri görülmektedir. Osmanlı demokrat, Ahrar, Mutedil hüriyetperveran gibi fırkalar bu prensibi benimsiyceklerdir. Sabahattin Bey, oynadığı fırkalar arası role mukabil, hiç-

buldadır. Fikirleri yine revaçtadır, gazeteler Sadrazamlığını dahi telkin etmekte idirler. Bu devrenin sayısız parti programlarında ademi merkezîyet çiliğin müdafaa edilmesine şahit olmaktadır. Fakat Prens yine partiler dışında kalmıştır. Nihayet Osmanlı devleti çökmüş ve hanedanla birlikte o da Avrupaya gitmiştir.

İsviçrede Colombier köyünün loş ve ıssız bir odasında iki sene önce hayata gözlerini kapamış olan sakin idealist orada âdetâ «Keşif» edilmeseydi, belki de hâlâ bir kaç eserin feragatli satırları arasında kalacaktı. Onun hakkında yapılacak etüdler muhakkak ki tefekkür tarihimiz ve memleketimizde inkişafını can ve gönülden dilediğimiz siyaset ilmi bakımından büyük değer ifade edecektir. Çünkü o, yaşadığı toprağın mukadderatını ruhunun bütün derinliklerinde duyan ve düşünen, başdöndürücü süratle çöken bir devletin nasıl kurtarılacağına sükunetle ve ilim ile arayan narin fakat kahraman bir fikir adamıdır.

